

Pál Nagy Balázs

Adalékok az első világháborús hősök emlékszobrának történetéhez

A Közszolgálati Füzetek nemrégiben megjelent 10. számában olvasható a Husvéth András és Szikla Gergő által írt, „I. világháborús hősi emlékművek a Hajdúságban” című tanulmány. A szerzők levéltári iratok (MNL HBML HbFL V.B. 76/c. 97.d. 5602/1914) alapján tárják fel – többek között – a hajdúböszörményi Hősök Szobra megszületésének történetét.

Létezik azonban egy párhuzamos történet egy másik szoborról, amelyről – úgy tűnik – nem került a levéltárba semmilyen dokumentum. Talán nem is tudnánk egykori létezéséről, ha a családom nem őrzi több, mint 90 éven át a fényképét és az ebben az írásban bemutatásra kerülő leveleket és újságkiadvásokat.

Ahogy az említett tanulmány írja – és saját levéltári kutatásaim megerősítik – 1924. szeptember 24-i keltezéssel „tisztelletes kére-

lem” kerül a „Tekintetes Városi Képviseletestülethez”. A beadványt első helyen Bakóczy Endre református lelkész írja alá, majd Debreczeni Sándor, Forgács János, Takács András és Uzonyi Gábor böszörményi lakosok. Kéri, hogy „városunkban a hősök emlékoszlopa vagy szobra mielőbb felállítsák, és ünnepélyesen lelepleztessék”.

Az aláírók kérésüket a következő hivatkozással nyomatékosítják: „Városunk országgyűlési képviselőjétől, Nagyméltóságú Szomjas Gusztáv úrtól ezen célra a napokban Egymillió korona lett felajánlva, és Nagytiszteletű Bakóczy Endre úrhoz címzett levelében említést tesz az emlékmű mielőbbi felállításáról.”

Szomjas Gusztáv adományáról egy fiatal városházi tisztviselő már hat héttel korábban tudomást szerez. Egyik Párizsba küldött levelében így ír:

Hajdúböszörmény, 1924. augusztus 11.

Nagytiszteletű Bakóczy uram elővesz, hogy ma reggel 7 óra előtt „lípjek” be hozzá, mert egy csomó írás vár rám. Már tegnap is lesett rám, hogy átadja. Ma reggel bementem, és a markomba adta. Szomjas Gusztáv képviselő 1 millió koronát felajánl a hősök szobrának felállítására, és kéri Bakóczyt, hogy induljon meg ebben az ügyben mint aki a böszörményi lapnak szemleli vezetője.

A fiatal tisztviselő a nagyanyám, Nagy Erzsébet, a levél címzettje pedig a vőlegénye: a nagyapám, Pálnagy Zsigmond, aki abban az időben Párizsban él.

Felmerül a kérdés: milyen szoborra adja a pénzt Szomjas Gusztáv 1924 nyarán? Egyáltalán létezik-e konkrét szoborterv másfél évvel a hivatalos szoborpályázat meg-előzve? Miért tájékoztatja sürgősen Nagy Erzsébet a nagyapámat Szomjas felajánlásáról?

Okosabbak leszünk, ha vizsgálódunk az időben még két hetet. Akkor ad postára egy levelet Pálnagy Zsigmond Párizsban, amelynek fennmaradt a másolata:

Pálnagy Zsigmond Szomjas Gusztávhoz, Hajdúböszörmény országgyűlési képviselőjéhez Párizs, 1924. július 29.

Méltóságos Uram, bocsánatot kérek Öntől már mindjárt az első szavammal, hogy ismeretlenül zavarom levelemmel. Teszem pedig ezt azért, mert Ön szülőföldemnek, Hajdúböszörménynek a képviselője. Legyen szíves, olvassa végig leveletem, és kérem, azután tegyen belátása szerint.

A nevem Pál-Nagy Zsigmond, a foglalkozásom pedig festő és szobrász. [...] 16 éves voltam, amikor mindenkitől elhagyatva, 1913-ban, mint csizmás, parányi gyerek, Pestre mentem, és beiratkoztam az Országos Iparművészeti Iskola festő szakára, ahol 1914-ig az iskola jobb növendékei közé tartoztam. 1914-ben, amikor az oroszok a Kárpátokban voltak, önként katonának mentem, és mint vadászhadnagy végigküzdöttem a világháborút, amely időből 34 hónapot az első vonalban töltöttem el. 1918-ban visszamentem Pestre, hogy tanulmányaimat tovább folytassam, de a rossz iskolai viszonyok és a forradalmi zava-

rok miatt nem tudtam azt végezni. Külföldre mentem. [...]

Még csak annyit akarok hozzáfűzni, hogy 16 éves korom óta véres verejtekkel, és minden lépést megszenvedve megyek előre. Voltam mosogató, inas, hordár és pincér, de voltam festő és szobrász is. Soha, senkitől egy koronát ajándékba nem kaptam, mert kérni nem tudtam, és nem akartam Júdás-alamizsnát elfogadni. [...]

Most, amikor egy francia-spanyol üvegés mozaikgyártól meghívást kaptam itt Párizsban, és akik állandó szerződést kínálnak abban az esetben, ha honosítatom magamat, Önhöz fordulok, mint szülővárosom képviselőjéhez. Nem akarom, nem szeretném lekötni magam külföldön, mert ez elszakadást jelentene szülőországomtól. Legyen Ön segítségemre, hogy hazamehessek.

Én megcsináltam Hajdúböszörmény hadi emlékszobrának a tervét, amelynek fényképét itt el is küldöm Önnek. Most arra kérem Önt, hogy hasson oda, hogy szülővárosom ébredjen fel tespedéséből, és gondoljon arra, hogy elesett fiainak szobrot állít. Ha Ön ezt meg tudja tenni, én megpályázom azt a szobrot [...]. Szerephez akarok ezzel jutni Magyarországon, hogy elkezdhessem a munkám, mert nekem odahaza senkim sincs, akire támaszkodhatnék az első, nehéz időkben. Mosogatóni és hordárkodni nem szeretnék éppen szülőországomban. [...]

Én örökre hálás lennék Önnek, ha nem tagadna meg tőlem némi erkölcsi támogatást, hisz Önnek esetleg csak egy szavába kerülhet az.

Kérésemet még egyszer a méltóságos uram szíves jóakarására bízom: Pálnagy Zsigmond, festő

Alig három nappal korábban a böszörményi hetilapban egyhasábos cikk jelent meg Hőseink emléke címmel. Az írás Pálnagy Zsigmond szobortervéről tudósít:

A Hajdúböszörmény és vidéke cikke 1924. július 26.

[...] Városunk előljáráóságában, és a nagy közönségben sem hiányzik hőseink emléke előtt való áldozásra a készség. [...]

Ismeretes ez a terv, amely a főgimnázium előtti kertben, a keleti szegletnek erre kiválóan alkalmas helyén szándékozik felállítani ezt az emléket, olyat, amely a hősök

dicsőséges tettehez, a város és az utódok haláljához és kegyeletéhez méltó leendő. [...] A kivitelre nézve nagy könnyebbség gyanánt mutatkozik az a kedvező ajánlat, melyet városunk szülötte, Pál Nagy Zsigmond, jelenleg Párisban élő festő és szobrászművészünk tett. Ő szülővárosa iránt való szeretetből, lelke nemes indíttatásától vezérelve elkészítette az emlékmű tervét rajzban, és ingyen felajánlotta a városnak. Ezt a tervet a párisi kiállításon kedvező kritikával fogadták, s bizonyára itthon is kiállanának az elfogulatlan bíráló szigorúságát. [...]

Ragadjuk meg a kínálkozó alkalmat, lépünk ki a hallgatás tepesztő völgyéből a cselekvés útjára, tegyünk eleget hőseink emlékének tartozó kötelességeinknek, állítsuk fel az emlékművet, hirdetőjét halánknak, buzdítóját ifjúságunknak!

A kezdeményező lépéseket az előjáráságtól várjuk. [...]

Ez által juthat megvalósulásra a közönség általános óhajta!

Bár a cikk nincs aláírva, szerzője minden bizonnyal Bakóczy Endre. Az alábbi levélrészlet legalább is erre utal:

Pálnagy Zsigmond Nagy Erzsébethez Párizs, 1924. július 31.

Ma kaptam 26-iki leveled, s benne az újságcikket. Végre, hogy Bakóczy uram kinyitotta a száját.

Pálnagy Zsigmond akkor már évek óta külföldön él, így sok mindenről nem tud, ami Böszörményben történik: nem ismeri az 1914-ben született közgyűlési döntést, amely a hősi halottak emlékére felállítandó emléktábláról illetve emlékoszlopról (még szederliget is szóba kerül) rendelkezik. Nem ismeri az időközben elhunyt Holló Barnabás emlékműtervét, nem tud a „szoborbizottság” és a „szoboralap” létéről, a már javában folyó adománygyűjtésről. A városházán felállítandó hatalmas emléktáblákról is kévsé szerez tudomást.

Nem tudja, hogy Füredi Rikárd debreceni szobrász – a budapesti Millenniumi emlékmű szoborcsoportjának egyik társalkotója – már 1922. június 26-án felajánlja „Hajdúböszörmény városa Tékintetes Tanácsának” a város „világháborúban elesett hős polgárainak dicső emlékét” megörökítő „szoborművét”.

Nem is lenne ez különösebb baj, ha Nagy Erzsébet időben és megfelelően tájékoztatja mindenről – de ez csak részben történik meg.

Az, hogy az elesett hősöknek szobor formájában emléket kell állítani, Pálnagy Zsigmond önálló, a böszörményi eseményektől teljesen független gondolata. A Szomjas Gusztáv által tett felajánlás 8 hónapnyi alkotóes szervezőmunka eredménye.

Pálnagy Zsigmond először 1923 őszén osztja meg ötletét – akkor még csak leendő – menyasszonyával:

Pálnagy Zsigmond Nagy Erzsébethez Párizs, 1923. november 29.

Ha Hajdúböszörmény nemes város elhatározná magát, vagy nyakas fiait megszállná a jó lélek, és a háborúban elesett fiainak szobrot, vagy emléket akarna állítani, okvetlen – és ezt nagyon kérem – értesítsen erről engem! Maga a városnál dolgozik úgyis, és így értesülve van quasi mindenről, írja meg azt nekem rögtön a tervbevitel, vagy pályázat kihirdetése után. [...] Ezt a dolgot tehát meg akarom pályázni. Nem engedem, hogy addig, amíg esetleg én is helyt tudnék állani, egy idegen munkája kerüljön városom valamelyik – újabb parkozott – terére.

Nagy Erzsébet Pálnagy Zsigmondhoz Hajdúböszörmény, 1923. december 2.

A pályázatról, ha lesz, és úgy tudom, lesz egy lovas szoborról szó, rögtön megírom.

Pálnagy Zsigmond Nagy Erzsébethez Párizs, 1923. december 17.

Most, hogy a böszörményi szoborügy jött, irtam [milánói barátomnak, Andrea] Pattaynak, hogy küldjön nekem egypár fényképet az olasz hadiemlékekről, és ehelyett érkezik egy 14 oldalas levél, melynek a végén bocsánatot kér, hogy egypár napi késéssel tehet kéresemnek eleget, megvárja január 1-jét, hogy a Domenica del Corriere 1922 és 23 összes számát egybekötve elküldhesse nekem.

Pálnagy Zsigmond Nagy Erzsébethez Párizs, 1923. december 18–19.

Itáliából mintegy 150 drb. Corriere jött kb. 700–800 fényképpel. Az ügy itt jól halad, és ez a tervem mindennek a dacára erős.

Időközben Nagy Erzsébet – lehetőségeihez mérten – nyomozásba kezd, és az eredményt megosztja vőlegényével:

Nagy Erzsébet Pálnagy Zsigmondhoz Hajdúböszörmény, 1923. december 18.

A szobornak feltétlenül lovas szobornak kell lenni, mert aki az alapítványt tette, ezzel a kikötéssel tette. Az alapító Somossy Béla polgármester, aki elhalt 1 éve. A szobornak a gimnázium előtt kell állni, ezzel van letéve az alapítvány, az öreg a hősi halált halt huszárőhadnagy fia emlékére tette.

– Lovas szobornak kell lenni – mondta egyszer az öreg egy banketten, ahol én is ott voltam és hal-

lottam –, kifejezésre kell juttatni a magyar harcosnak lova iránti szeretetét.

Somossy Béla 1917-ben letett 55000 koronát, ami akkor szép pénz volt, lehetett rajta venni 2200 métermázsza búzát. És múlt az idő, eljött a katasztrófa. A pénz még ma is megvan, de nincs már értéke semmi.

A levél állításait fenntartással kell kezelni. Somossy Béla 1917-ben nem tudhat semmi biztosat a fiáról: a halotti anyakönyv szerint dr. Somossy József zászlóst 1921. november 13-án nyilvánítják hivatalosan holtta. A félreértés oka az lehet, hogy az elhalálozás időpontját 1917. december 31-re teszi a járásbírósi határozat. Elgondolkodtató az is, hogy 55000 korona 1917-ben irreálisan nagy összegű alapítvány lett volna az akkori jövedelmekhez és a pénz vásárlóértékéhez képest. Összehasonlításképpen: 1918 őszén egy magasabb hivatalnok 400–500 koronát keresett havonta. (Bihari Péter: 1914 – A nagy háború száz éve, Kalligram Kiadó, 2015)

Pálnagy Zsigmond Nagy Erzsébethez Párizs, 1923. december 25.

Ha a böszörményi szoborügy így áll, az csak nekem jó. A Somossy-alapítvány az nem számít, az még 5 kocsi földre sem elég ma. Ha a böszörményi polgárok még nem gondolnak rá, az sem baj, mert akkor én időt nyerek csak ahhoz, hogy én hozzam fel rájuk a figyelmet egy hősök emlékére felállított szobornak.

Nagyapám következő pár hete lázas alkotómunkával telik: a szobor 40 cm magasságú modelljét mintázza. Mellette a huszonévesek hevével, naivságával és lelkesedésével szervez, de egy óriási hibát követ el: magánakcióként kezeli az ügyet. Az óriási távolság dacára végig a saját kezében akarja tartani a dolgok menetét, és nem tereli hivatalos útra – a polgármester vagy a közgyűlés elé – a tervet. Következő levelei magukért beszélnek:

Pálnagy Zsigmond Nagy Erzsébethez Párizs, 1924. január 11.

A szobor készül, a figura már meg is van mintázva 40 centiméteres nagyságban. Még nincs készen, de már mozog, él, és itt áll előttem az asztalon, mikor ezt a levelet írom. Tudod, hogy ez a tervem nagyon komoly, sőt annyira komoly, hogy ha te mellém állsz és segítségre lelsz, akkor mához egy évre már dolgozni is fogunk Böszörményben. [...]

Először is megszerzed az ügyünknek egy pár jobb, bizalmasabb barátnódet, akik segítsé-

gedre lesznek majd. Aztán mikor ez megvan, szépen megírod nekem, hogy kik azok, és kikben mennyire lehet megbízni. Meg fogod írni a böszörményi komoly ifjúsági egyesületeknek a vezetőik nevét. Ha van azok között régi barátom, én érintkezésbe lépek velök. Ha ezeket az urakat meg tudom szerezni magamnak, akkor még a tavaszon fogunk, fogtok rendezni, csinálni pár mulatságot a szobor javára. A nyáron, aratás után mindjárt – a városi engedélyt kijáratom valakivel – gyűjtést rendeztetek, de csak terményben. Úgyszintén ősszel is. A gyűjtési eredményeket hírlapilag köszöntetem meg, egy pár jobb adakozóhoz cikket íratok, ami által azt akarom elérni, hogy minél több jó adakozó legyen. [...]

Ha netalán [P. Balogh] Ákos önként felajánlaná munkáját, akkor írok Kelemen [Győző]nek is. Kelemen kis, szízmás koromban jó barátom volt, megpróbálok visszaszerezni. Ákost tudom annyira okosnak, hogy ötleteket fundál ki, de Ákos végtelen lusta. Kelemen, az valamikor nagy nöcsábász volt, most ráérőszakolom, hogy hódítson meg nekem egy párat, hogy azok aztán hódítsák meg a fiukat.

Ha nem volnék olyan messze, de különösen ha nem félnék a visszautazás nehézségeitől, hazamennék, és rendeznék Böszörménynek egy olyan álarcosbált, amilyen Böszörményben még nem volt, és ami nagy hasznot hozna. De én ezt ma nem tehetem meg. Schmidt Frici valamiért húzza az orrát, így oda nem írok, pedig Schmidt sokat tudna tenni. Valaki másnak kellene őt megszerezni. U. Szabó Lajost is meg kellene szerezni, és a négy papot Böszörményben – különösen a papok tudnának tenni sokat. [...]

És mikor ez mind megvan, akkor jövök én. Felajánlom a munkámat díjtalanul a városnak, csak a kiadások és anyagköltség kerül pénzbe. [...] Azt hiszem, így elíbe vágok Somossy Bélának, és mégis sikerülni fog, hogy az én tervem és az én munkám lesz Böszörményben felállítva. [...]

Írd meg az összes ifjúsági egyesületek, vagy a Böszörményben működő politikai egyesületek vezetőinek a nevét! Az iparosokét is. A négy papnak a nevét és pontos címét.

Pálnagy Zsigmond feljegyzése Párizs, 1924. január közepe körül:

Amikor valamelyik pesti lapban cikk jelenik meg a szoborról, esetleg annak szerzőjéről a szoborral egyetemben, a pesti cikket szóról szóra leközölni a böszörményi újságban. A cikk mellé illő kommentárt írni, és felhívni a hajdúböszörményi közönség figyelmét a szoborra és annak szerzőjére.

Cikket írni a bőszőrményi újságban, felszólítani a bőszőrményi polgárokat, és figyelmeztetni elesett fiaikkal szemben tartozandó kötelességeikre és háláikra. Ugyanekkor a város forgalmasabb helyén egy pár fényképet közszemlére tenni, és az újságban megmagyarázni annak jelentését.

A szobornak megvalósítási tervét egy, két, esetleg három Hajdúböszörményben működő egyesülettel, vagy ifjúsági egyesülettel magáévá tetetni, és azt egyesületi programjába felvetetni.

Minden, ami ezek után a hajdúböszörményi hadiemlékszobor érdekében történik, az illető egyesületek nevében történjen.

Az egyesületek szólítsák fel, azaz kérjék fel Hajdúböszörmény polgárait az önkéntes adakozásra.

Az egyesületek gyűjtőivel (amely egy-egy fényképpel van ellátva) keressék meg azokat a családokat, akik a háborúban valakit veszítettek (meghaltak vagy eltűntek). Ügyszintén a művész családját is, továbbá a gazdagabb polgárokat.

Megkeresni az összes Hajdúböszörményben létező egyházi vezetőket, papokat, hogy híveik között pártfogolják az ügyet.

Az adakozást nem csak pénzben, de lehetőleg terményben, ingóságban, állatban vagy ingatlanban kérni, amit az illető gazda akkor ad át, amikor akar, egy éven belül.

Aratásig mindezt elintézni, és csépléskor újból elindulni a gyűjtőivel. Felkeresni minden gazdát, hogy új terméséből valamit adjon a szoborra.

Július végén, amikor már annyival rendelkezik az egyesület, hogy a szobrot el lehet kezdeni, keressék fel a várost nyílt levéllel, amely a bőszőrményi újságban jelenik meg. Kérjék a városi tanácsot ezen levélben, hogy az ügyet tegye magáévá, és szavazzon meg valamennyi összeget a szobor javára.

Amikor a város az ügyet magáévá teszi, vagy eldobja azt, az ügyet intéző egyesület szólítsa fel a szerzőt, hogy magáévá teszi-e így az ügyet, a szobor megcsinálását, vagy nem?

Én ekkor felajánlom a szobrom ingyen a város polgárainak. Hazamegyek, és elkezdem annak a megmintázását.

Nagy Erzsébet Pálnagy Zsigmondhoz Hajdúböszörmény, 1924. január 14.

A szoborügyed halad. Szabó Gyula hitoktató lelkésznek szoltam rólad [...]. Nagy tisztelőd, erős akaratú [...], a mi emberünk.

Pálnagy Zsigmond Nagy Erzsébethez Párizs, 1924. január 15.

Köblös [Samu] olvasta a levelem, és tudja, hogy mi volt abban. Tud-

ja, hogy őt és a bőszőrményi tanári kart teszem felelőssé akkor, ha a bőszőrményi hadiemlékszobor [esztétikai minőségét illetően] hasonló lesz a bőszőrményi új református templomhoz. Nekem elég ez a tudat, és ha arra kerül a sor, hogy szemben állunk, én majd ott is felütött fejjel állok. Hát csak Köblössel állok én levelezésben?

Pálnagy Zsigmond Nagy Erzsébethez Párizs, 1924. január 17.

Tegnap dolgoztam a kis szobron. Az alak már készen van, most a többi részt csinálom. Valószínű, február végén már Bőszőrményben lesz a munkám [agyagmodelljének fényképe].

Pálnagy Zsigmond Nagy Erzsébethez Párizs, 1924. január 26.

Nézd meg ezeket a fényképeket jól: ez én vagyok. Örülök neki, mert jó a fénykép, bár az alak sarka alatt a drapéria bosszant egy kicsit. Ez a szobor csak egy vázlat. Vázlata annak, amit Bőszőrménynek szánok, aminek másfél-két éven belül Bőszőrményben kell állni, vagy örökre szakítok a falummal. Sok van benne, amit én akartam, de nem tudtam elérni mind, mert nem tartottam érdemesnek,

hogy egy ilyen kis vázlatért modellt vegyek, és így teljesen modell nélkül csináltam. Tetszik nekem a fej nagyon, de a lábak alsó része nem a legjobban mozog. [...]

Ha én ezt megcsinálom nagyban, azt akarom, hogy úgy szenvedjen az a katona, mint legalábbis Rodinnak a Gondolkozója gondolkozik. [...]

szobrom ezt ajánlja, de nincs kizárva, hogy ha meglátja azt, nekivág az elsőnek is – akarom mondani annak is, hogy most mindjárt elkezdjük a munkát. Győrössy Móric [...] felajánlotta nekem szintén a munkáját.

Párizs, 1924. február 1.

Bakóczynak mondd meg, hogy köszönöm az áldását [...]. Kérd meg a nevemben, hogy egyelőre, még ha ismeri is a fotografiát, és tetszik neki, ne vigye magasabb városi fórum elé az ügyet, mert én ezt meg akarom nyerni.

Ebben a levélben olvasható a kulcsmondat: „ne vigye magasabb városi fórum elé az ügyet”. Pálnagy Zsigmond bízik az említett magánszemélyek és egyesületek munkájában, de hiába: az érintettek elvben mellé állnak, de így valószínűleg nem tesznek semmi érdemlegeset.

Pálnagy Zsigmond Nagy Erzsébethez Párizs, 1924. február 3.

A szobor a párizsi művészek közt nemcsak nagy elismerésre tett szert, hanem sikert is jósolnak neki, ha kiállítom. Némi anyagi sikeren kívül, amit a szobor már eddig hozott nekem, az erkölcsi siker olyan nagy már eddig is, hogy ha el is veszíteném a bőszőrményi ügyet, megérte az a pár heti munka azt, amit már eddig elértem. Akarom mondani, megéri az, amit már elértem, azt a pár heti munkát, amit a szobron dolgoztam. [...]

Bármilyen anyagi vagy erkölcsi változások jönnek, vagy jöhetnek is párizsi tartózkodásom elé, a bőszőrményi szoborügyet nem hagyom abba. Nem csak azért, mert már embereket szereztem ott magamnak, vagy embereknek az érdeklődését vontam magamra, és nemcsak azért, mert én ettől a szobortól egy némi anyagi, de különösen erkölcsi sikert várok, hanem sok olyan dolgok miatt is, amiket egyelőre nem árulhatok el [...].

Kövér Elek írt, és minden erejét felajánlja nekem. Nagyon komolyan és röviden ír, és ez nekem azt mutatja, hogy benne emberemre akadtam.

Pálnagy Zsigmond Nagy Erzsébethez Párizs, 1924. február 11.

A II. számú fényképet ne mutogasd, mert ott művészeti és formai hibák vannak. [...] Nem akarom, hogy lássák ezeket a hibákat, ha esetleg észre is venné valaki.

Pálnagy Zsigmond Nagy Erzsébethez Párizs, 1924. február 12.

Soha életemben nem mintáztam, de szerettem a szobrászatot mindig, mint az alkotóművészetnek egyik legszebb ágát. Bőszőr-

Kelemen Győző mellett áll. [...] Add át neki a neki dedikált fényképet, és ha szüksége lesz esetleg többre is, akkor adjál neki azokból is, amit arra a célra küldtem, hogy a gyűjtés már most megindulhasson.

Pálnagy Zsigmond Nagy Erzsébethez Párizs, 1924. január 29.

A képeket egyelőre nem mutogatjátok senkinek, vagy minél kisebb, megértő közönségnek, mert nekem még tárgyalásaim vannak, amittől az ügy jobbra is, meg balra is fordulhat. [...]

Ha Kelemen Győző és Győrössy Móric mellém áll, mához egy-másfél évre a szobor Bőszőrményben fog állni. [Vagy] megvárjuk, míg a bőszőrményi tisztújítás megtörténik, és az új, modernebb emberekkel csináltatom meg az ügyet. Kelemen Győző nem látva még a

ményben akartam, és akarok szerepelni először sok okok miatt, és [...] elhatároztam magamban, hogy ezt a szobrot megmintázom. Azt sem tudtam, hogy kell az agyagot kezelni, de a pillanatok, amiket már én zavartam fel, követelték, hogy itt állani kell a lábamon. Hozzákezdtem, csupán erőmben és fantáziámban bízva. [...] Ha én ezt a szobrot meg tudtam mintázni, meg tudom azt is tenni – ha odakerül Bösörménynek valamely terére –, hogy annak a leleplezése eseményes ünnep lesz. [...]

Kell, hogy szerephez jussak Magyarországon, és ez a szobor elég lesz ahhoz. Nekem szerephez kell jutnom, hogy megcsináljam mindazt, amit már évek óta álmodok, de különösen amit egy egész hónap óta életcélnak tűztem ki.

Párizs, 1924. február 17.

Mondd meg Kelemen Győzőnek, hogy levelét már nagyon várom, és azt üzenem, hogy ha Kövér Elekkel nem akar tanálkozni, akkor már előre sejtem, hogy nem lesz a szoborból semmi. Amikor kis számárságokat nem tudunk eldobni nagy ideáért, akkor az a nagy eszme elbukott azokon a kicsiken.

Pálnagy Zsigmond Nagy Erzsébethez Párizs, 1924. március 3.

Ha a bösörményi szoborból lesz valami, mindezt gyerekjáték lesz megcsinálnom, és még egyszer mondom, hogy a szobrot nem szabad hagynunk. Bár nem veszem rossz néven egy cseppet sem, ha még az őszön nem lesz belőle semmi, éppen ezért nem is engedtem meg más cikket írni a szoborról, mint a fénykép lekötését egy pár sor magyarázattal. Így időt nyerek arra, hogy veled külföldön maradjak, de ha már az őszön lehetne valamit csinálni, én részemről azt sem bánám.

1924. február 13-án a Magyar Országos Képzőművészeti Tanács gróf Bánffy Miklós elnök aláírásával „eszme-pályázatot hirdet” a „nemzeti hősök országos emlékművének mikénti megvalósítására”. A felhívás a Budapesti Közlöny 1924. március 22-i számában jelenik meg, az újságvivő néhány nap múlva már Párizsban van. Nem tudjuk, Pálnagy Zsigmond élt-e a lehetőséggel, mindenesetre április 1-jén így ír:

Pálnagy Zsigmond Nagy Erzsébethez Párizs, 1924. április 1.

Köszönöm neked, hogy elküldted a pályázatot. Beküldöm a pályázatra ennek a szobornak a fényképét. Annyira hidegen hagy, hogy nyer, vagy nem nyer, és annyira nem érdekel már talán a bösörményi szoborügy sem, hogy sze-

retném a szobrot összetörni. Nem teszem, csak azért, mert sok időm veszett vele és sokba van nekem.

Nagy Erzsébet Pálnagy Zsigmondhoz Hajdúböszörmény, 1924. április 6.

Az öreg polgármestert meghódítottam a Te részedre. [...] Elővettem szépen a szoborügyet, és az öreg eddig fázott tőle, és képzeld, most azt mondja, hogy sürgős, és ő elő is igyekszik mozdítani az ügyet.

Hogy a történet mennyire hiteles, már soha nem tudjuk meg. Az biztos, hogy a „szoborügy” semmit nem haladt előre.

A levélhez egy újságvivő is csatolva van: a bösörményi hősök emlékoszlopának mielőbbi felállítását szorgalmazó rövid cikk pár nappal korábban jelent meg a debreceni Egyetértés című lapban, aláírója „egy hajdúböszörményi polgár”. Ez a bizonyos hajdúböszörményi polgár Porcsalmy Gyula publicista, városi képviselő, aki Nagy Erzsébet nagybátyja.

A levél szerint Porcsalmy Gyula „a szobrot nézte, és nagyon dicsérte, a tervet meg éppen tetszik, annak idején ő volt az, aki a lovas szobrot félretette”, és a szobor ügyét minden téren – a városi közgyűlésben is – támogatni kívánja. A támogató újságcikk meg is születik – egyetlen szépséghibája, hogy Pálnagy Zsigmondról szó sem esik benne.

Pálnagy Zsigmond Nagy Erzsébethez Párizs, 1924. május 2.

A jövőmnek a meg nem tanulásáért szerettem volna olyan nagyon a bösörményi szobrot megcsinálni. Arra számítottam, hogy ha ezt megcsinálhatom, nem csak ürügyet tanálok arra, hogy Bösörményben maradjak hosszabb ideig, hanem időt is nyerek, hogy míg a szobrot csinálom, magamnak egy pár jobb munkát festhetek, amivel ha visszajövök Párisba, talán-talán némi erkölcsi sikert érek el.

Ma már a bösörményi szoborügyben sem hiszek, tehát ma már más módon kell keresnem a boldogulásomat [...].

Pálnagy Zsigmond Nagy Erzsébethez Párizs, 1924. július 27.

Olyan nagyon ragaszkodtam ahhoz a szoborügyhöz, hogy vele nagy-nagy céljaim voltak. Nem értem el vele semmit, mert én magam nem vagyok otthon, a bösörményi emberek pedig nem viselik szívükön – rajta kívül – ezt az ügyet. Persze hogy ez így nem sikerült. [...] A szoborügyet, amit abbahagytam volt egyszer, most újból felveszem, és egy magasabb fórumhoz fordulok. Ha itt sem sikerül megvalósítani az ügyet,

akkor ne bánts engem majd soha, hogy nem tettem meg mindent [...]. Levelet írtam Szomjas Gusztávnak, mint kisgazda képviselőnek, és Hajdúböszörmény parlamenti küldöttjének. Az impurum, amelyen nagyon kevés változást csináltam csupán, ez, amit itt mellékelek. [...] Ezt a másolatot különösen őrizd meg, nincs kizárva, hogy erre még erkölcsbíráim miatt szükségem lesz. [...] Ha ez a szoborügy esetleg Szomjasnak a révén megindulna, meg tudom kezdeni a munkát otthon, és el is tudok indulni.

Pálnagy Zsigmond Nagy Erzsébethez Párizs, 1924. augusztus 7.

Szóval te azt hiszed, hogy 4 hónap, 5 hónap alatt mégis lesz valami a szoborból? Talán mert Szomjasnak írtam? [...] Nem lesz abból a szoborból, fiam, még akkor se semmi, ha 2 év eltelik. Oda kelne egy erős, semmitől vissza nem riadó ember, és kellene több megértő akarat, mint a bösörményi emberekben van.

Nagy Erzsébet Pálnagy Zsigmondhoz Hajdúböszörmény, 1924. augusztus 11.

Ma délelőtt volt nálam Szabó Gyula [lelkész], és megkért, [...] hogy legyek olyan szíves, [...] adjam be a képviselőtestület elé a kérvényt. Egy rövid, de hangzatos kérvényben, képviselők aláírásával az elesett hősök emlékoszlopának felállítását sürgeti.

Szomjas Gusztáv adományáról Nagy Erzsébet aznap reggel értesül. Talán ő, a Református Leányegyesület vezetője és Szabó Gyula lelkész – mivel jó személyes és munkakapcsolatban vannak Bakóczy Endrével – érik el, hogy Bakóczy négy társával 6 hét múlva a beadványt a képviselőtestület elé tárja. Hogy felidézsem: az előterjesztésben Pálnagy Zsigmondról és alkotásáról szó sem esik.

Pálnagy Zsigmond Nagy Erzsébethez Párizs, 1924. augusztus 18.

Talán az a szomorú őszi idő, az az örökösen zítáló eső hangol le, vagy egy jó barátomnak – az, aki a Szomjas levelét vitte – egy igen tárgyilagos és őszinte levele az otthoni állapotokról. Nem tudom, talán mind a három. [...]

Éppen azért ez az ügy nem is érdekel tovább. Nem törődöm vele, akármit is tesznek, én végzem a munkám itt Párisban, s ha sikerül – ez minden vágyam –, le is szerződöm [véglegesen a mostani munkahelyemen]. Nem mondom, hogy biztosan, de ha sikerül, nekem minden igyekezetem azon lesz, hogy azt a minimális mértéket megússem, amely egy szerződés megkötéséhez elég lesz ott, ahol jelenleg dolgozom, és ha egyszer

lekötöttem magam, akkor a szoborügy félig meghalt.

Ezt a szoborügyet Bösörményben tulajdonképpen én kezdtem, s ha otthon volnék, egy fél év alatt be is tudnám eredménnyel fejezni. De abbahagyom én a játékot, mert bánt a nemtörődömség azok részéről, akiket én jóhiszeműleg felkerestem könyörgő leveleimmel. Szégyenlem, hogy elköttem ezeket a bűnöket. Én nem bánom, akármit csinálnak. Addig, amíg nekem schwarz auf weiß a kezemből nincs egy hivatalos és aláírt felszólítás, a fületem sem mozdítom meg ebben az ügyben.

De talán elmúlik ez a buta, rossz hangulatom, s akkor jobb leszek én is.

1924. augusztus 18-a után a levelekben több szó nem esik a szoborról. Bakóczy Endre és társai szeptember 24-én kelt kérelmét a városi közgyűlés

1924. október 13-án tárgyalja, és semmitmondó határozattal zárja:

„8748/1924. Kgy. Debreczeni Sándor és tsai kérelme a hősök emléksobrának mielőbbi elkészítése iránt. Határozat: Közgyűlés a hősök emlékének megőrzésére, ügyének intézésére alakított bizottságot felkéri, hogy az emlékoszlop és az emléktábla elkészítését mielőbb vegye tárgyalás alá, és felállítására iránt közgyűlésnek tegyen részletes javaslatot.” (MNL HBML HbFL V.B. 71/a. 26.)

Bakóczy Endre és a beadvány előterjesztői óhajukat általánoságban fogalmazzák meg, nem hangsúlyozva ki, hogy már létezik egy, a város szülötte által készített szoborterv. A kérelemnek így nincs elég súlya: elnyeli a bürokrácia útvesztője.

Pálnagy Zsigmond levelei arról tanúskodnak, hogy az ötlet és a szoborról készült fényképek eljutottak számos köztisztelőben álló, Hajdúböszörményben komoly tisztséget betöltő személyhez. Végzetes mulasztás volt azonban részéről, hogy – nyakas bösörményi módjára, ifjonti naivitással – a távolból, szinte egyedül akarta véghez vinni a tervét. Végig abban a hiszemben élt, hogy Bösörményben halad – ha lassan is – az emlékmű ügye, pedig az csak egy helyben toporgott. Missziója szelmalomharc volt, és eleve bukásra volt ítélve. A szoborterv hivatalosan soha nem került városvezetés elé.

Lehet, hogy nekem – nekünk – kellene folytatni a megkezdett munkát. Az Első Világháborús Centenárium Emlékbizottság 2020-ig folytatja a hősöknek és áldozatoknak emléket állító programozatát. Közeledik a háború befejezésének 100. évfordulója, aktuális lehet a rekonstruált és a 21. századi elvárásokhoz igazított szobor felállítása.